

Asia: OM 1/41/2018

Arviomuistio rangaistusten oikeasuhtaisuudesta

Lausunnon saate

Tähän voitte halutessanne kirjoittaa saatteen lausunnollenne:

Lausunnon formaatti ei sovellu erityisen hyvin seuraaville huomautuksille, jotka liittyvät naisiin kohdistuvan, sukupuoleen perustuvan väkivallan kysymyksiin. Suomi on kansainvälisen oikeuden huolellisuusvelvollisuuden (due diligence) ja ratifioimiensa sopimusten perusteella velvollinen toteuttamaan rikosoikeudellisia toimia, jotka liittyvät kaikkeen naisiin kohdistuvaan väkivaltaan. Tällainen väkivalta kattaa sekä seksuaalisen että muun väkivallan. Arviomuistio sivuuttaa Istanbulin sopimuksen asettaman veloitteen noudattaa sukupuolen huomioon ottavia toimintaperiaatteita väkivalta- ja seksuaalirikoksiin liittyvissä kysymyksissä. Yleissopimuksen 6 artikla velvoittaa sopimusvaltiot sisällyttämään sukupuolen huomioon ottavat toimintaperiaatteet yleissopimuksen määräysten täytäntöönpanoon ja niiden vaikutusten arvioimiseen.

Naisiin kohdistuvan, sukupuoleen perustuvan väkivallan erikoispiirteitä ei käsitellä eikä oteta arviomuistiossa huomioon. Jos näin olisi tehty, rangaistustasoa olisi arvioitu sellaisten erityispiirteiden valossa, jotka tutkitusti ovat ominaisia naisiin kohdistuvalle väkivallalle. Tässä on mahdollista esittää vain joitakin esimerkkejä näkökohdista, jotka olisi tullut ottaa huomioon.

Yleistä

Mitä mieltä olette yleisesti arviomuistion sisältämistä ehdotuksista? Tulisiko ehdotuksia valmistella edelleen vai ei?

-

Muut yleiset huomiot:

-

Arvioinnin perusteet ja lähtökohdat

Näkemyksenne arvioinnin perusteista ja lähtökohdista:

Arviomuistion johdanto esittelee arviossa käytetyt aineelliset ja tekniset lainsäädäntöperiaatteet. Esityksessä on vakavia puutteita. Etenkin valtion huolellisuusveloitteeseen ja uhrien rikosoikeudelliseen asemaan liittyvät kansainvälisoikeudelliset kysymykset on sivuutettu. Ns. Istanbulin sopimuksen velvoitteisiin ei kiinnitetä huomiota, vaikka Suomi on ratifioinut kyseisen yleissopimuksen.

Muistion johdannossa keskitytään valtiosääntöoikeudellisiin perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin, sellaisina kuin niitä on käsitelty perustuslakivaliokunnassa ja osin tutkimuskirjallisuudessa. Myös aineellisten periaatteiden osalta (kohta 1.3.1) muistiossa viitataan perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin, näistä etenkin oikeasuhtaisuuden vaatimukseen ja ultima ratio -periaatteeseen. Arviomuistio keskittyy rajoituksiin, joiden tarkoituksena on estää valtiota ottamasta käyttöön rikosentekijän perusoikeuksiin tarpeettoman ankarasti puuttuvia rangaistuksia. Tämä lähtökohta on toki tärkeä myös kansainvälisessä oikeudessa. Viime vuosikymmeninä kansainvälisessä oikeudessa on kuitenkin korostunut valtion velvollisuus suojella rikoksen uhreja perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksilta. Tämä velvoittaa säätämään tarpeellisia rangaistuksia. Velvoite on erityisen tärkeä silloin, kun kyseessä ovat syrjivät rikokset, kuten naisiin kohdistuva väkivalta.

Muistiossa tarkasteltavana olevien väkivalta- ja seksuaalirikosten osalta arvioidaan 'ennen kaikkea rikosentorjuntatoimet, jotka kohdistetaan rikoksista epäillyille ja muille riskiryhmille'. Rikoksista epäiltyihin kohdistuvien toimien ohella on kuitenkin tarpeen kiinnittää huomiota rikoksen uhrien näkökulmasta tarpeellisiin toimiin, kuten uhrin näkökulmasta etenevään riskinarviointiin. Etenkin väkivalta- ja seksuaalirikosten osalta tähän velvoittavat paitsi Istanbulin sopimus myös Suomea velvoittava EU-oikeus, etenkin uhridirektiivi .

Muistiossa rikosoikeudellisen suhteellisuusvaatimuksen katsotaan edellyttävän sen arvioimista, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla, perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin rangaistussäännöksellä. Tämä harkinta liittyy kuitenkin lähinnä ultima ratio – periaatteeseen. Rangaistusten oikeasuhtaisuutta koskeva vaatimus taas edellyttää, että sanktioiden tulee olla asianmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen. Sekä kansainvälisen että EU -oikeuden mukaan rangaistusten tulee olla tehokkaita, oikeasuhtaisia ja varoittavia.

Arviomuistio suosii oikeustaloustieteelle ominaista tapaa tarkastella rangaistusjärjestelmää. Tämä tarkastelutapa korostaa rangaistusjärjestelmän taloudellisen tehokkuuden vaatimusta. Muistiossa kustannustehokkuuden vaatimus onkin hyvin korostunut. Esimerkiksi rangaistusten yleisestäävyyttä arvioidaan taloudellisin kriteerein, vaikka yleisestäävyyden arvioiminen oikeustaloustieteen menetelmin perustuu hyvin epävarmoinhin oletuksiin, mikä muistiossa myönnetäänkin. Kustannustehokkuuden korostaminen ihmisoikeuksia suojeltaessa on kansainväliselle ihmisoikeusjärjestelmälle jokseenkin vieras lähtökohta. Ihmisoikeusnäkökulmasta rangaistuksen oikeasuhtaisuuden arvioinnin ydin on siinä, miten rangaistuksen ankaruus suhteutuu teon moitittavuuteen. Tässä on viime kädessä kyseessä vahvasti moraalinen arvio. Kun tarkastellaan seksuaali- ja väkivaltarikoksista tuomittavien rangaistusten oikeasuhtaisuutta, tekojen moitittavuuden arvioinnissa on otettava huomioon mahdollinen teon syrjivyyys. Sukupuoleen perustuva naisiin kohdistuva väkivalta on syrjintää.

Muistiossa tarkasteltavana olevien väkivalta- ja seksuaalirikosten osalta arvioidaan 'ennen kaikkea rikosentorjuntatoimet, jotka kohdistetaan rikoksista epäillyille ja muille riskiryhmille'. Rikoksista epäiltyihin kohdistuvien toimien ohella on kuitenkin tarpeen kiinnittää huomiota rikoksen uhrien näkökulmasta tarpeellisiin toimiin, kuten uhrin näkökulmasta etenevään riskinarviointiin. Etenkin

väkivalta- ja seksuaalirikosten osalta tähän velvoittavat paitsi Istanbulin sopimus myös Suomea velvoittava EU-oikeus, etenkin uhridirektiivi .

Muistiossa rikosoikeudellisen suhteellisuusvaatimuksen katsotaan edellyttävän sen arvioimista, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla, perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin rangaistussäännöksellä. Tämä harkinta liittyy kuitenkin lähinnä ultima ratio –periaatteeseen. Rangaistusten oikeasuhtaisuutta koskeva vaatimus taas edellyttää, että sanktioiden tulee olla asianmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen. Sekä kansainvälisen että EU -oikeuden mukaan rangaistusten tulee olla tehokkaita, oikeasuhtaisia ja varoittavia.

Arviomuistio suosii oikeustaloustieteelle ominaista tapaa tarkastella rangaistusjärjestelmää. Tämä tarkastelutapa korostaa rangaistusjärjestelmän taloudellisen tehokkuuden vaatimusta. Muistiossa kustannustehokkuuden vaatimus onkin hyvin korostunut. Esimerkiksi rangaistusten yleisestäävyyttä arvioidaan taloudellisin kriteerein, vaikka yleisestäävyyden arvioiminen oikeustaloustieteen menetelmin perustuu hyvin epävarmoinhin oletuksiin, mikä muistiossa myönnetäänkin. Kustannustehokkuuden korostaminen ihmisoikeuksia suojeltaessa on kansainväliselle ihmisoikeusjärjestelmälle jokseenkin vieras lähtökohta. Ihmisoikeusnäkökulmasta rangaistuksen oikeasuhtaisuuden arvioinnin ydin on siinä, miten rangaistuksen ankaruus suhteutuu teon moitittavuuteen. Tässä on viime kädessä kyseessä vahvasti moraalinen arvio. Kun tarkastellaan seksuaali- ja väkivaltarikoksista tuomittavien rangaistusten oikeasuhtaisuutta, tekojen moitittavuuden arvioinnissa on otettava huomioon mahdollinen teon syrjivyyys. Sukupuoleen perustuva naisiin kohdistuva väkivalta on syrjintää.

Muistiossa tarkasteltavana olevien väkivalta- ja seksuaalirikosten osalta arvioidaan 'ennen kaikkea rikosentorjuntatoimet, jotka kohdistetaan rikoksista epäillyille ja muille riskiryhmille'. Rikoksista epäiltyihin kohdistuvien toimien ohella on kuitenkin tarpeen kiinnittää huomiota rikoksen uhrien näkökulmasta tarpeellisiin toimiin, kuten uhrin näkökulmasta etenevään riskinarviointiin. Etenkin väkivalta- ja seksuaalirikosten osalta tähän velvoittavat paitsi Istanbulin sopimus myös Suomea velvoittava EU-oikeus, etenkin uhridirektiivi .

Muistiossa rikosoikeudellisen suhteellisuusvaatimuksen katsotaan edellyttävän sen arvioimista, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla, perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin rangaistussäännöksellä. Tämä harkinta liittyy kuitenkin lähinnä ultima ratio –periaatteeseen. Rangaistusten oikeasuhtaisuutta koskeva vaatimus taas edellyttää, että sanktioiden tulee olla asianmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen. Sekä kansainvälisen että EU -oikeuden mukaan rangaistusten tulee olla tehokkaita, oikeasuhtaisia ja varoittavia.

Arviomuistio suosii oikeustaloustieteelle ominaista tapaa tarkastella rangaistusjärjestelmää. Tämä tarkastelutapa korostaa rangaistusjärjestelmän taloudellisen tehokkuuden vaatimusta. Muistiossa kustannustehokkuuden vaatimus onkin hyvin korostunut. Esimerkiksi rangaistusten yleisestäävyyttä arvioidaan taloudellisin kriteerein, vaikka yleisestäävyyden arvioiminen oikeustaloustieteen menetelmin perustuu hyvin epävarmoinhin oletuksiin, mikä muistiossa myönnetäänkin. Kustannustehokkuuden korostaminen ihmisoikeuksia suojeltaessa on kansainväliselle ihmisoikeusjärjestelmälle jokseenkin vieras lähtökohta. Ihmisoikeusnäkökulmasta rangaistuksen oikeasuhtaisuuden arvioinnin ydin on siinä, miten rangaistuksen ankaruus suhteutuu teon moitittavuuteen. Tässä on viime kädessä kyseessä vahvasti moraalinen arvio. Kun tarkastellaan seksuaali- ja väkivaltarikoksista tuomittavien rangaistusten oikeasuhtaisuutta, tekojen moitittavuuden arvioinnissa on otettava huomioon mahdollinen teon syrjivyyys. Sukupuoleen perustuva naisiin kohdistuva väkivalta on syrjintää.

Seksuaalirikokset

Näkemyksenne seksuaalirikoksia koskevasta arviosta ja ehdotuksista:

Naisiin kohdistuvan, sukupuoleen perustuvan väkivallan erikoispiirteitä ei käsitellä eikä oteta arviomuistiossa huomioon. Jos näin olisi tehty, rangaistustasoa olisi arvioitu sellaisten erityispiirteiden valossa, jotka tutkitusti ovat ominaisia naisiin kohdistuvalle väkivallalle. Tässä on mahdollista esittää vain joitakin esimerkkejä näkökohdista, jotka olisi tullut ottaa huomioon.

Etenkin läheissuhteissa tapahtuvat väkivalta- ja seksuaalirikokset ovat usein toistuvia, mutta niiden ilmoittamiskynnys on korkea. On hyvin todennäköistä, että poliisille ilmoitettua seksuaalista tai perheväkivaltaa ("perheväkivalta" tarkoittaa yleissopimuksen 3 (b) artiklan mukaan kaikkia perheen tai kodin sisäisiä tai toistensa entisten tai nykyisten puolisoitten tai kumppanien välisiä ruumiillisen, seksuaalisen, henkisen tai taloudellisen väkivallan tekoja riippumatta siitä, asuuko väkivallantekijä tai onko hän asunut samassa asunnossa uhrin kanssa) usein edeltää sarja vastaavia tai muita väkivallantekoja. Väkivallan tekijä näyttyy kuitenkin rangaistusta mitattaessa ensikertalaisena, jolle ehdollisen tuomion katsotaan soveltuvan hyvin - etenkin, jos tekoon syyllistyneen työhistoria ja sosiaalinen asema ovat hyvät.

Arviomuistiossa olisi tullut arvioida tämän tapaisten, rangaistustasoa vääristävien seikkojen vaikutusta. Rikoksen uhrin suojeleminen uusilta rikoksilta on Istanbulin sopimuksen mukainen velvoite. Myös EU:n uhridirektiivi velvoittaa tähän. Naisiin kohdistuvan väkivallan uhrin näkökulmasta tehty riskinarviointi on rikosprosessissa olennainen kysymys. Tyypillisissä naisiin kohdistuvan väkivallan tilanteissa uhrin ja tekijän välinen suhde on erilainen kuin tavanomaisessa väkivaltarikoksessa, ja uhuriin kohdistuvien uusien väkivallanteiden ehkäiseminen (erityisesti tässä mielessä) on vaikeampaa kuin monissa muissa rikostyypeissä. Jos arviomuistiossa olisi otettu huomioon sukupuoli huomioon Istanbulin sopimuksen edellyttämällä tavalla, tällaiset kysymykset olisivat nousseet esiin.

Istanbulin sopimus asettaa sopimusvaltioille aineellisoikeudellisia velvoitteita, ts. velvollisuuden säätää jostakin asiasta lailla. Yleissopimuksen V luvussa sopimusvaltiot veloitetaan säätämään rangaistavaksi monia sukupuoleen perustuvan, naisiin kohdistuvan väkivallan tekoja (artiklat 33 – 41). Luvun sopimusvelvoitteet koskevat myös esimerkiksi avunannon, osallisuuden ja teon yrityksen rikosoikeudellista määrittämistä.

Arviomuistin kannalta keskeisimmät yleissopimuksen velvoitteet sisältyvät artikloihin 45 ja 46.

Yleissopimuksen artiklan 45 (Seuraamukset ja toimet) mukaan

1. Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että tämän yleissopimuksen mukaisesti rangaistaviksi säädettävistä teoista voidaan määrätä tehokkaat, oikeasuhteiset ja varoittavat seuraamukset niiden vakavuuden mukaan. Näihin seuraamuksiin sisältyvät tarvittaessa vankeusrangaistukset, joiden perusteella henkilö voidaan luovuttaa rikoksen johdosta.
2. Osapuolet voivat toteuttaa muita väkivallantekijöihin liittyviä toimia, kuten

- tuomittujen seuranta tai valvonta;
- vanhempainoikeuksien poistaminen, jos lapsen etua, johon voi sisältyä uhrin turvallisuus, ei voida taata muulla tavoin.

Artikla käsittelee nimenomaisesti rangaistusten oikeasuhtaisuutta, jota tulee tarkastella suhteessa yleissopimuksen aineellisoikeudellisiin vaatimuksiin. Rangaistuksen oikeasuhtaisuuden arvioinnin tulee perustua teon moitittavuuden ja rangaistuksen ankaruuden suhteeseen. Yleissopimuksen selitysmuistion mukaan artikla 45 liittyy artikloihin 33-41, jotka edellyttävät tekojen määräämistä rangaistaviksi, mutta artikla 45 koskee myös muita kuin rikosoikeudellisia sanktioita. Kaikissa näissä yhteyksissä sopimusvaltioiden tulee sovittaa toimensa teon vakavuuteen.

Kuten entinen valtakunnansyyttäjä Matti Kuusimäki toteaa, lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevia säännöksiä korjattiin vuonna 2011, kun Suomi liittyi yleissopimukseen lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan. Tässä yhteydessä lapsen hyväksikäyttö määriteltiin törkeäksi rikokseksi silloin, kun teko käsittää sukupuoliyhteyden. Minimirangaistus teosta on yksi vuosi vankeutta. Suomessa sovelletaan varsin mekaanisesti ns. ensikertalaissääntöä, jonka mukaan rangaistus tuomitaan rikosnimikkeestä ja teon luonteesta riippumatta ehdollisena, jos henkilö tuomitaan ensimmäistä kertaa enintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen. Kuusimäen mukaan säännön soveltamisen vuoksi aikuisten miesten alaikäisiin tyttöihin kohdistuvista seksuaalisista teoista tuomitaan tästä syystä usein ehdollisia rangaistuksia. Myös puolet raiskauksesta tuomituista rangaistuksista tuomitaan Suomessa ehdollisina, toisin kuin Ruotsissa tai Norjassa, joissa raiskauksen rangaistusminimi on kaksi ja kolme vuotta. Kuusimäen mukaan teon vakavuuden pitäisi näkyä rangaistusasteikkojen alarajoissa, jotta henkilökohtaista koskemattomuutta korkeasti loukkaavat teot arvioidaan oikein.

Väkivaltarikokset

Näkemyksenne väkivaltarikoksia koskevasta arviosta ja ehdotuksista:

Yleissopimuksen selitysraportin mukaan viittaus vanhempainoikeuksien poistamiseen liittyy etenkin perheväkivaltaan, jota lapsi on todistanut. Näissä tapauksissa voi olla lapsen edun vastaista, että lapsi on yhteydessä väkivaltaiseen vanhempaan, koska yhteys saattaa altistaa myös väkivallan ensisijaisen uhrin turvallisuuden. Kaikkien oikeudellisten seuraamusten yhteydessä on varmistettava, että toisen uhrin suojelemiseksi tehtyjä toimia ei vaaranneta jonkin toimenpiteen kautta.

Yleissopimuksen artiklan 46 (Raskauttavat seikat) mukaan

Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistukseksi, että seuraavat seikat voidaan kansallisen lain asianomaisten säännösten mukaisesti ottaa huomioon raskauttavina seikkoina määrättäessä rangaistusta tämän yleissopimuksen mukaisesti rangaistaviksi säädettävistä teoista, jolleivät nämä seikat jo kuulu kyseisen rikoksen tunnusmerkistöön:

- rikoksen on kohdistanut entiseen tai nykyiseen kansallisessa laissa tunnustettuun puolisoon tai kumppaniin perheen jäsen, uhrin kanssa yhdessä asuva henkilö tai valta-asemaansa väärin käyttänyt henkilö;
- rikos tai toisiinsa liittyvät rikokset on tehty toistuvasti;

- c. rikos on kohdistettu henkilöön, jonka erityiset seikat ovat tehneet haavoittuvaksi;
- d. rikos on kohdistettu lapseen tai tehty lapsen läsnä ollessa;
- e. rikoksen on tehnyt kaksi tai useampia henkilöitä yhdessä;
- f. ennen rikosta tai sen yhteydessä on käytetty erityisen raakaa väkivaltaa;
- g. rikos on tehty käyttämällä asetta tai uhkaamalla aseella;
- h. rikoksesta on aiheutunut uhrille vakavaa ruumiillista tai henkistä haittaa;
- i. rikosentekijä on aiemmin tuomittu samanlaisesta rikoksesta.

Istanbulin sopimuksen voimaansaattamista koskevan hallituksen esityksen mukaan sopimuksen ratifiointi ei edellyttänyt lainmuutoksia tässä suhteessa, koska osa sopimuksessa mainituista rangaistusten koventamisperusteista sisältyy joidenkin rikosten tunnusmerkistöön. Koska tuomioistuin voi arvioida, miten teon törkeyttä kokonaisuutena tulee arvioida, pidettiin tarpeettomana muuttaa rikoslain koventamisperusteiden luetteloa (RL 6:5).

Yleissopimuksen selitysraportissa todetaan, että sopimusvaltiolla on velvollisuus huolehtia, että nämä ankaroittamisperusteet on mahdollista ottaa huomioon kansallisessa rikosoikeudessa. Koska rikosoikeudessa laillisuusperiaatteella on hyvin vahva merkitys, yleissopimuksen mukaisten perusteiden lisääminen nimenomaisesti rikoslakiin olisi perusteltua. Nykyisen tutkimustiedon valossa tiedetään, että tietyt artiklan 46 mukaiset vaatimukset eivät täyty. Arviomuistion yhteydessä olisi tulla selvittää perusteellisemmin, mitä rikoslain uudistamistarpeita koventamisperusteisiin liittyy.

Talousrikokset

Näkemyksenne talousrikoksia koskevasta arviosta ja ehdotuksista:

-

Rattijuopumusrikokset

Näkemyksenne rattijuopumusrikoksia koskevasta arviosta ja ehdotuksista:

-

Muut huomiot

Muut arviomuistiota koskevat huomiot:

Kun arviointimuistion tarkoituksena on ollut selvittää ovatko seksuaali- ja väkivaltarikosten rangaistukset oikeasuhtaisia, olisi tullut vähintäänkin kiinnittää huomiota sukupuoleen perustuvan naisiin kohdistuvan väkivallan ongelmiin ja kansainvälisen oikeuden vaatimuksiin. Näin ei ole arviomuistiossa tehty. Arviomuistion tarkoituksena on tuottaa perusteltu käsitys rikoslain uudistamistarpeista. Uudistamistarpeet liittyvät käsittääkseni etenkin siihen, ettei Suomi ole pannut täytäntöön kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteitaan. Jos ja kun nämä velvoitteet täytetään, yleinen oikeustajukin todennäköisesti hyväksyy niihin liittyvät rangaistustason muutokset.

Nousiainen Kevät
Yksityinen kansalainen